

Barabás Gábor

A SOHASEM VOLT PÁPAI KÖVETEK

Új szempontok a 14. századi krónikakompozíció
187. fejezetének értelmezéséhez*

Egyik legfontosabb középkori elbeszélő forrásunk, a 14. századi krónikakompozíció régóta a magyar középkorkutatás legtöbbet vizsgált témái közé tartozik. A 17. századtól kezdve, majd a modern történettudomány kialakulása óta még inkább történészgenerációk sora igyekezett megtalálni a magyar udvari történetírás kezdeteit, azaz meghatározni az úgynevezett ősgeszta vagy őskrónika keletkezési idejét, illetve eligazodni az egyes redakciók és az azokhoz kapcsolható szerzői szándékok között.¹ Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a hazai medievisztikának a krónikakompozíció iránti érdeklődése konstansnak tekinthető, a 20. század jelentős forráskiadásai² és kutatásai után³ napjainkig újabb és újabb munkák⁴ gazdagítják a szöveg keletkezésével, forrásaival, forrásértékével, tendenciáival, hagyományozódásával, illetve nyelvi és stilisztikai

* A tanulmány elkészítését a Pápai megbízottak a 14. századi Magyarországon – online adattár – Papal delegates in Hungary in the XIVth century – online database (NKFIH NN 124763) projekt támogatta. A kézirat figyelmes átolvasásáért és hasznos tanácsaikért Veszprémy Lászlónak, Bagi Dánielnek, Maléth Ágnesnek, Csákö Juditnak és Polyák Petrának tartozom köszönettel.

¹ Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a kutatástörténet teljes bemutatását. Lásd Képes Krónika. Millenniumi Magyar Történelem. Ford. Bollók János, jegyz. Szovák Kornél – Veszprémy László. Bp. 2004. 257–278.; *Chronica de Gestis Hungarorum e Codice Picto Saec. xiv. The Illuminated Chronicle: Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex.* Ed., trans. János M. Bak – László Veszprémy. (Central European Medieval Texts 9.) Bp.–New York 2018. 385–408.

² *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II.* Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1938. (Reprint Bp. 1999.) (a továbbiakban: SRH); Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya, kísérettanulmányok Dercsényi Dezső – Kristó Gyula – Csapodiné Gárdonyi Klára, jegyz. Kristó Gyula. Bp. 1986.

³ Lásd az 1. jegyzetben hivatkozott munkákat, illetve a teljesség igénye nélkül: *Alexander Domanovszky: Praefatio.* In: SRH I. 219–237.; *Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Bp. 1954.; *Mályusz Elemér: Krónikaproblémák. Századok 100.* (1966) 713–762.; *Kristó Gyula: Anjou-kori krónikáink. Századok 101.* (1967) 457–504.; *Kristó Gyula: A Képes Krónika szerzője és szövege.* In: Képes Krónika. Bp. 1986. 459–516.; *Kristó Gyula: Magyar historiográfia I.* Bp. 2002.; *Gericz József: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái.* Bp. 1961.; *Szovák Kornél: Utószó.* In: Képes Krónika (2004) 233–256.

⁴ A teljesség igénye nélkül az elmúlt évtizedben a témával foglalkozó szerzők munkái: *Bagi Dániel: The Dynastic Conflicts of the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle.* In: *Studies on the Illuminated Chronicle.* Eds. János M. Bak – László Veszprémy. Bp.–New York 2018. 139–158.; *Körmendi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet a magyar gestaszerkesztményben.* In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére.* Szerk. Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 195–205.; *Thoroczkay Gábor: A magyarországi legendairódalom és történetírás a 14. század közepéig.* In: *Uő: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák.* Bp. 2016. 184–208.; *Veszprémy László: Korhűség és forrásérték a magyar Krónika egyes fejezeteiben.* In: *Arcana*

kérdéseivel kapcsolatos ismereteinket, köztük immár a legújabb történészgeneráció írásai is megtalálhatók.⁵

Elsősorban a 11. és a korai 12. századra vonatkozó híradások állnak a kutatás homlokterében,⁶ attól a ténytól semmiképpen sem függetlenül, hogy erre az időszakra vonatkozóan a krónika szövege jelenti az események egyik fő forrását. A 12. század közepétől kezdve a krónikakompozíció adatai egyre gyarapodó számú narratív és okleveles forrással vethetők össze és egészíthetők ki, a krónika szövegvariánsai ugyanakkor (hol jobban, hol kevésbé) vázlatossá válnak.⁷ Ezzel állhat összefüggésben, hogy a későbbi időszakra vonatkozóan leginkább a 12–14. századi folytatások kérdéskörét, a történetírás és a királyi kancellária kapcsolatait, valamint a szerzők kánonjogi ismereteit illetően születtek újabb tanulmányok,⁸ de vizsgálták például a Niccolò Boccasini pápai legátus által Buda város polgárait kimondott egyházi tilalmat, valamint az azzal kapcsolatos eretnek-kérdést (190. krónikafejezet) is.⁹

tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Debrecen–Bp. 2014. II. 809–824. Lásd még a 6. és 8. jegyzetet.

⁵ *Csáko Judit*: Kegyes királyné vagy „rosszakarat mérgével teli vipera”? Megjegyzések Bajorországi Gizella krónikásirodalombeli portréjához. *Századok* 152. (2018) 543–590.; *B. Kovács Péter*: A Gesta Ladislai Regis néhány bibliai eredetű hasonlatáról. *Századok* 154. (2020) 1083–1104.; *Somogyi Szilvia*: A XIV. századi krónikakompozíció Anjou-kori folytatásának nyelvezete. A budai minorita krónika latin nyelve. *Fons. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok* 18. (2011) 209–268.; *Szűcs Tibor*: A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és 11. századi okleveleink. *Fons. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok* 14. (2007) 59–95. Lásd még a 6. és 8. jegyzetet.

⁶ Például *Bagi Dániel*: Béla és a pomerán. *Megjegyzések a 14. századi krónikakompozíció 79. fejezetéhez*. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk. Font Márta – Fedele Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 295–306.; *Báling Péter*: András, Béla és Eufémia. Adalékok az Árpádok 11. századi dinasztikus családi kapcsolataihoz. *Turul* 90. (2017) 155–161.; *Benei Bernadett*: Egyes igenes szerkesztés használata a magyar krónika 11–12. századi szövegegyeségeiben. In: *Micae Mediaevalis*. IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk. Gál Judit – Kádas István – Rózsa Márton – Tarján Eszter. Bp. 2015. 33–43.; *Kádár Tamás*: Saul herceg, Bors ispán és Iván úr. *Megjegyzések észrevételek a II. István király uralkodása vége körüli trónutódlási küzdelmek történetéhez*. *Századok* 151. (2017) 787–808.; *Körmendi Tamás*: Szent László horvátországi háborújáról. Az 1091. évi hadjárat történetének forráskritikai vizsgálata. *Századok* 149. (2015) 443–447.; *Szovák Kornél*: The Image of the Ideal King in Twelfth-Century Hungary: Remarks on the Legend of St. Ladislav and the IC. In: *Studies on the Illuminated Chronicle* i. m. 158–180.

⁷ *Vö. Szovák K.*: Utószó i. m. 249.

⁸ *Thoroczkay Gábor*: Az esztergomi érsekség kormányzata a XIII–XIV. század fordulóján. A XIV. századi krónikakompozíció 188. fejezetének kritikájához. In: *Thoroczkay Gábor*: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok. Bp. 2009. 143–149.; *Csáko Judit*: Volt-e krónikása II. Andrásnak? *Megjegyzések gestaszerkesztményünk 13. század eleji átdolgozásának tematikájához*. *Századok* 149. (2015) 301–332.; *Uő*: Kancellária és történetírás a 14. századi Magyarországon. Kutatástörténeti áttekintés. *Történelmi Szemle* 59. (2017) 77–101.; *Buják Gábor*: Keresztény magyarok gesztája. In: *Interdiszciplinaritás a Kárpát-medencében I. Külhoni magyar doktorandusz hallgatók konferencia-előadásából*. Szerk. Boda Attila. Bp. 2019. 407–424.

⁹ *Galambosi Péter*: A budai eretnekmozgalom (1304–1307). In: *Veterek, utak, katonák*. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka. Bp. 2018. 223–245.

Jelen munkám tehát egy olyan témához kíván újabb szempontokkal szolgálni, amelynek bár könyvtárnyi irodalma van, mégsem állíthatjuk, hogy minden aspektusa megoldott. Írásomban a 14. századi krónikakompozíció 187. fejezetének egy olyan passzusára összpontosítok, amellyel kapcsolatban a különböző forráskiadásokban és a szakirodalomban ugyan – úgy tűnik – egyetértés uralkodik, értelmezése mégsem problémamentes.

A 13–14. század fordulójának eseményeivel, jelesül III. András (1290–1301) és a trónkövetelőként a Magyar Királyságban megjelenő Anjou Caroberto, a későbbi I. Károly (1308–1342) viszonyával foglalkozó fejezetek egyikében a következőt olvashatjuk: „Hogy pedig ez a Károly uralkodhasson és hatalomra kerülhessen András király ellenében, az említett pápa egymás után küldözgette oldala mellől a követeket András király ellen, Károly érdekében. Ezek azonban úgy tértek vissza hazájukba, hogy semmit sem tudtak elérni.”¹⁰ Az *említett pápa* az előző, 186. fejezet végén megnevezett VIII. Bonifáccal (1294–1303)¹¹ azonosítható a szöveg alapján, aki ugyan valóban küldött legátust Magyarországra Károly érdekében, de csak III. András halála után, Niccolò Boccasini, azaz Miklós bíboros (a későbbi XI. Benedek pápa [1303–1304]) személyében,¹² így itt mindenképpen tévedéssel, de legalábbis ellentmondással van dolgunk.

A krónikakompozíció kritikai kiadása,¹³ valamint a *Képes Krónikának* a 20. század közepén napvilágot látott német és angol fordításai¹⁴ nem szenteltek

¹⁰ Képes Krónika (2004) 119. (Bollók János fordítása.) A latin szöveg: „Ut autem iste Carolus regnare valeret et contra Andream regem potestatem acciperet, papa prefatus legatos unum et alium de latere suo contra regem Andream pro Carolo destinavit. Qui nichil agere valentes ad propria redierunt.” – *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domanovszky. In: SRH I. 217–505., itt: 478. Geréb László fordítása némileg eltér az idézettől: „Amikor azután ez a Károly már megérett az uralkodásra, és András király ellenében hatalomra léphetett volna, az említett pápa Károly érdekében András ellen több követet küldött, de ezek semmit sem végeztek és hazatértek.” – Képes Krónika. Bp. 1971. 128. A Károly-kori redakciót kivonatoló Pozsonyi Krónika szövege eltér a Képes Krónika változatától, hiányzik belőle a legációkkal kapcsolatban az András-ellenesség, illetve az utalás arra, hogy a pápai követeket Károly érdekében küldték volna ki. „Ut autem iste Karolus regnare valeret et contra regem Andream potestatem accipere, papa prefatus legatos, unum et alium de latere suo destinavit; qui nichil agere valentes ad propria redierunt” – *Chronicon Poseniense. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky.* In: SRH II. 7–51., itt: 46. A Pozsonyi Krónikára lásd *Domanovszky Sándor: A Pozsonyi krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. Századok* 39. (1905) 397–419., 518–547. A *Chronicon Monacense* és a Szepesszombati Krónika változatai nem térnek el ilyen módon. SRH II. 83–84. és 211–212.

¹¹ „preiudicium regis Andree a papa Bonifacio VIII-o regem ut dicitur petierunt” – *Chronici Hungarici compositio* i. m. 477.

¹² A legációval kapcsolatban legutóbb a teljes korábbi irodalmat áttekintve, illetve kitérve annak egyházkormányzati vonatkozásaira lásd *Maléth Ágnes: A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342).* (DeLegatOnline Könyvek 2.) Pécs 2020. 54–63.

¹³ *Chronici Hungarici compositio* i. m. 478.

¹⁴ Die ungarische Bilderchronik. *Chronica de gestis Hungarorum.* Eingeleitet von Tibor Kardos. Kunsthistorische Untersuchung und Auswahl der Illustrationen von Ilona Berkovits. Anmerkungen zur Chronik von László Mezey. Bp. 1961. 242.; The Hungarian Illuminated Chronicle: *Chronica de*

figyelmet a kérdéses passzusnak, ahogyan az 1971-es, Geréb László fordításában megjelent magyar változat sem.¹⁵ A *Képes Krónika* 1986. évi kiadásának jegyzeteit készítő Kristó Gyula azonban felhívta a figyelmet a szöveghelyre, rámutatva, hogy nem ismert olyan pápai követ, akit a pápa III. András életében küldött volna Magyarországra.¹⁶

A 2004-ben megjelent, Bollók János fordította kiadás jegyzeteit Veszprémy László és Szovák Kornél állította össze, utóbbi munkája a 187. caputhoz fűzött magyarító kiegészítés, amely szerint, bár VIII. Bonifác ténylegesen támogatta az ifjú Anjou trónkövetelőt, „de a legátusjárást a krónikás valószínűleg a XIV. század eleji viszonyok visszavetítésével módolta ki”.¹⁷ Véleménye egybeesik Kristó Gyula nézetével, aki élete alkonyán, 2002-ben megjelent munkájában, a *Magyar historiográfia I.* című kötetben még kiegészítette korábbi vélekedését. Az 1272 és 1330 közötti magyar történelmet feldolgozó, úgynevezett *Budai Minorita Krónikával*¹⁸ kapcsolatos, részben szándékos anakronizmusként azonosította a kérdéses passzust. Kristó szerint a krónikahely III. Andrást támogató szerzője tudatosan helyezte át a későbbi követségeket¹⁹ néhány évvel korábbra, „hogy ezzel is érzékeltesse: az Anjouk és a pápa ellenében milyen szilárdan tartotta a kezében a hatalmat III. András”.²⁰

A krónikaszerkesztmény legújabb, 2018-ban megjelent bilingvis, latin–angol kiadásának szerkesztői, Bak János és Veszprémy László a kérdéses passzushoz fűzött jegyzetükben nem minősítették expressis verbis anakronizmusnak vagy tudatos csúsztatásnak az állítást, a 2004-es kiadáshoz hasonlóan magát a tényt állapították meg, mely szerint ugyan 1301 után valóban több legátus is támogatta Károlyt, de nem ismert egy sem, akit ezen időpont előtt küldtek volna Magyarországra.²¹ Megfogalmazásuk Mályusz Elemér 1966-ban megjelent írásával állítható párhuzamba, amely alaptalannak minősítette a legátusokkal

Gestis Hungarorum. Ed. Dezső Dercsényi. Latin text trans. Alick West. Bp. 1969. 142. Egyik esetben sem látták el jegyzettel az információt. Itt szeretném megköszönni Veszprémy Lászlónak, hogy segített hozzájutni az említett kiadásokhoz.

¹⁵ *Képes Krónika* (1971) 129.

¹⁶ *Képes Krónika* (1986) 238. 704. jegyz.

¹⁷ *Képes Krónika* (2004). 226. 807. jegyz.

¹⁸ *Kristó Gy.*: A *Képes Krónika* szerzője i. m. 501–503.; *Szovák K.*: Utószó i. m. 251–252.; *Thoroczkay G.*: A magyarországi legendairódalom i. m. 40.; *Somogyi Sz.*: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 210–215.; *Csáki J.*: Kancellária és történetírás i. m. 82.

¹⁹ Feltehetően Boccasini és Gentilis bíborosok legációira gondolt, erre utalhatott a többszám használata.

²⁰ *Kristó Gy.*: *Magyar historiográfia* i. m. 80–81. Kristó munkájában szövegekői hivatkozások formájában utal forrásaira, e kijelentésénél azonban nem található hivatkozás, így a professzor utolsó megnyilatkozásának kell tartanunk azt az ügyben.

²¹ „While several legates supported Charles after 1301, there is none known to have been sent to Hungary before that date.” – *Chronica de gestis Hungarorum* 341. 947. jegyz.

kapcsolatos adatot, illetve azt, hogy VIII. Bonifác ténylegesen támogatta volna Károlyt III. András ellenében.²²

A továbbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy az inkriminált passzus esetében tévesztéssel, célzatos ferdítéssel van-e dolgunk, vagy egyéb magyarázat is adható a szövegben található ellentmondásra.²³ Úgy vélem ugyanis, hogy ebben az esetben nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy az említett pápai *oldalkövetek*²⁴ tevékenysége idejének – véletlen, avagy tudatos – eltévesztésével van-e dolgunk, amint azt többen is vélelmezik. Vizsgálódásunk célja az említett szöveghely értelmezésének új megvilágításba helyezése. Felmerülhet ugyanis: abban történt a tévedés, hogy csak VIII. Bonifác lehetett az *említett pápa*.²⁵ A IV. László magyar király (1272–1290) halálakor Szent Péter trónján ülő IV. Miklós (1288–1292) ugyanis valóban meghatalmazott egy legátust, akinek a magyar trónörökkelssel kapcsolatban is el kellett járnia, méghozzá az oldaláról, azaz *de latere* kiküldve őt, vagyis teljhatalommal ellátva,²⁶ ahogyan az a krónikaszövegben is olvasható.²⁷

A IV. Miklós által felhatalmazott *pápai oldalkövet*,²⁸ Benvenuto gubbiói püspök ugyan végül nem jutott el az országra, utóda, az itáliai Jesi püspöke, Ugucione János (Johannes Ugucione) azonban igen – igaz, nem legátusként, hanem alacsonyabb jogosítványokkal ellátva, mint nuncius. Kettejük felhatalmazásának és tevékenységének az elemzése közelebb vihet minket kérdéseink megválaszolásához, azonban szélesebb spektrumban kell vizsgálnunk. Először is meg kell említeni az úgynevezett *Budai Minorita Krónikával* kapcsolatos kutatásokat, át kell tekintenünk a IV. Miklós követeivel kapcsolatban eddig megfogalmazott nézeteket, illetve vizsgálni kell azt is, mely pápai küldöttekről olvashatunk a krónikában, és a rájuk vonatkozó információk mennyiben felelnek meg a más források segítségével korrigált képnek.

²² Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 736.

²³ Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a Thuróczy Krónika 1985-ös kritikai kiadásának jegyzetében a VIII. Bonifác által megbízott legátusra vonatkozó információt Mályusz Elemér és Kristó Gyula – bár a 14. századi krónikakompozíció esetében ezt nem tették meg – hipotézisünkhöz hasonlóan egy korábbi pápai követre, Johannes (Giovanni) Uoccionére vonatkoztatták. „ut autem iste Karolus regnare valeret et contra Andream regem potestatem accipere, papa legatos unum et alium de latere suo contra regem Andream pro Karolo destinavit, qui nihil agere valentes ad propria redierunt” – *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum I. Textus. Ed. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova 7.) Bp. 1985. 141. (110. caput); Lásd Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum II. Commentarii 1–2. Ed. Elemér Mályusz – Julius Kristó. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova 8–9.) Bp. 1988. II/1. 519. Köszönöm Csákó Juditnak, hogy felhívta a figyelmemet a kérdéses szöveghelyre.*

²⁴ „legatos [...] de latere suo” – *Chronici Hungarici compositio i. m. 478.*

²⁵ „papa prefatus” – *Chronici Hungarici compositio i. m. 478.*

²⁶ A kifejezés jogi értelemben a legátusnak adott felhatalmazásra vonatkozik. Lásd alább.

²⁷ Lásd legutóbb *Kiss Gergely: VIII. Bonifác és Magyarország (1290–1303). A pápai hatalmi legitimációs elképzelések és kormányzat összefüggései. Századok 152. (2018) 1356–1357.*

²⁸ A pápai legátusok osztályaira lásd alább a 88. jegyzetet.

Hangsúlyozni kell, hogy a javasolt új interpretáció egyáltalán nem áll vitán felül. Nem VIII. Bonifác – bár a krónika szövege kétségtől rá utal –, hanem elődje, IV. Miklós volt az a pápa, aki III. András uralkodása alatt megbízottakat küldött a Magyar Királyságba. Fontos szempont, hogy az egyházfő IV. László király halálhírére nem Károly vagy tágabban az Anjouk érdekében reagált; IV. Miklós – akárcsak később Bonifác – elsősorban a trón betöltésére vonatkozó döntés jogát kívánta a maga számára biztosítani,²⁹ illetve a krónika állításaival ellentétben VIII. Bonifác III. András életében nem fordult szembe a magyar királlyal, legalábbis nyíltan nem támogatta Károlyt.³⁰ Érdekes adalék a kérdéshez, hogy a Károly-kori krónika kivonatos variánsa, a *Pozsonyi Krónika*³¹ esetében a legációk céljára vonatkozó kitétel – *András király ellen Károly érdekében* – hiányzik.³² A változtatás okát illetően legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk, de az sem zárható ki teljesen, hogy saját ellentmondó információi birtokában a szerző tudatosan hagyta el a kérdéses részt.

Az utólagos visszavetéssel kapcsolatban megemlíthető, hogy bár a szöveg többes számban említi a követeket,³³ Bonifác csak egy legátust küldött Boccasini személyében, a trónharcok leghíresebb, pápai udvarból érkezett szereplője, Gentilis bíboros már V. Kelemtől (1305–1314) nyerte el felhatalmazását.³⁴ Mivel pedig Boccasini tevékenységéről a 190. caput emlékezik meg,³⁵ aligha gondolhatjuk, hogy ugyanezen esemény jelent volna meg három fejezettel korábban is, legyen szó akár egy vagy több szerzőről a redakció esetében.

Mielőtt rátérnénk a krónikakompozíció pápai követekkel kapcsolatos adatainak a vizsgálatára, röviden ki kell térnünk a kutatás *Budai Minorita Krónikára* vonatkozó álláspontjaira is.³⁶ Annak megítélésében, hogy egy vagy több szerző munkája-e a krónikaszöveg 1272 és 1330 (1333–1334) között történeteket leíró része (a 181.-től

²⁹ Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1356–1357.

³⁰ Lásd Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 736.; Csukovits Enikő: Az Anjouk Magyarországon I. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Bp. 2012. 52–54. Caroberto sorsát komolyan befolyásolta, hogy II. Károly nápolyi király elsőszülötte, Carobero apja, Martell Károly halála után a nápolyi trónt a fiatalabb testvérré, Róbertre hagyta, kismemizve ezzel a későbbi magyar királyt. A rendelkezést 1297-ben VIII. Bonifác pápa is megerősítette. Lásd Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 729–730.; Csukovits E.: Az Anjouk Magyarországon I. i. m. 50–51.

³¹ Lásd Domanovszky S.: A Pozsonyi krónika i. m.; Kristó Gy.: Magyar historiográfia i. m. 85.

³² „papa prefatus legatos, unum et alium de latere suo destinavit; qui nichil agere valentes ad propria redierunt” – Chronicon Posoniense i. m. 46.

³³ „legatos unum et alium” – Chronici Hungarici compositio i. m. 478.

³⁴ A legációra, kiemelve annak egyházkormányzati vonatkozásait a korábbi irodalommal lásd Maléth Á.: A Magyar Királyság i. m. 64–71.

³⁵ Chronici Hungarici compositio i. m. 481–482.

³⁶ A kutatás összefoglalására lásd Somogyi Sz.: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 210–215.

a 210. caputig), nincs egyetértés.³⁷ Abban azonban nincs vita, hogy a szerzőt vagy szerzőket Szent Ferenc kisebb testvéreinek budai közösségében kell keresnünk, és Karácsonyi János munkája óta János ferences provinciális személyében konkrét jelölt is van az író szerepére.³⁸ A kutatás ennek megfelelően a 19. század óta *Budai Minorita Krónika* néven ismeri a krónikakompozíció említett fejezeteit.³⁹

A szerzők létszámára vonatkozó vita végigkísérte a 20. századot.⁴⁰ A 14. századi krónikakompozíció kritikai kiadását elkészítő Domanovszky Sándor a többszerzős változat mellett foglalt állást; szerinte a szöveget az eseményekkel párhuzamosan készített feljegyzésekből állították össze.⁴¹ Horváth János a szöveg prózaritmusának vizsgálata alapján az egyszerűs változat mellett érvelt.⁴² 1966-os tanulmányában Mályusz Elemér ugyancsak egyetlen szerzőt valószínűsített,⁴³ Horváth János pedig másfél évtizeddel első munkája után újabb érvekkel támasztotta alá megállapítását, reagálva az időközben felmerült eltérő elképzelésekre.⁴⁴ Kristó Gyula ugyanis több munkájában is érintette a kérdést, 1967-es cikkében egyenesen négy szerzőt valószínűsített.⁴⁵ A *Képes Krónika* 1986-os kiadásában már került az ezzel kapcsolatos állásfoglalást,⁴⁶ utolsó megnyilatkozásában, a *Historiográfia* című kötetben azonban ismét a feljegyzésszerű, többszerzős változatot említette, megismételve a négyszerzős elméletet (Anjou-ellenes, Károly-párti, annalisztikus, Károly-párti), de elismerve a másik álláspont lehetőségét is.⁴⁷ A 2004-es kiadás utószavában Szovák Kornél ugyan nem foglalt állást a kérdésben, azonban következetesen többszám-ban hivatkozott a *Budai Minorita Krónika* ferences szerzőire.⁴⁸

Az elmúlt években több kritika is megfogalmazódott Kristó nézetével kapcsolatban. Thoroczky Gábor azon érvét cáfolta, mely szerint a krónikaszüveg 188. fejezetében Bicskei Gergely választott érsek ellenére üresedésben lévőnek mondott esztergomi érseki szék Anjou-ellenességre utalna,⁴⁹ míg Somogyi Szilvia a króni-

³⁷ Somogyi Sz.: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 211.

³⁸ Karácsonyi János: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Bp. 1923. 34.; Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 725–726.; Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink i. m. 457–460.

³⁹ Marczali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok-korában. Bp. 1880. 49.

⁴⁰ Tanulmányomban nem térek ki az összes véleményre. A kutatástörténet összefoglalását lásd Somogyi Sz.: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 210–215.

⁴¹ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika. Századok 36. (1902) 810–831., itt: 829.

⁴² Horváth J.: Árpád-kori latinnyelvű i. m. 255–267.

⁴³ Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. passim.

⁴⁴ Horváth János: Die ungarischen Chronisten der Angiovinenzeit. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21. (1971) 321–377., itt: 321–350.

⁴⁵ Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink i. m. 457–480.; Uő: Magyar historiográfia i. m. 80–84.

⁴⁶ Uő: A Képes Krónika szerzője i. m. 502–503.

⁴⁷ Uő: Magyar historiográfia i. m. 80–84.

⁴⁸ Szovák K.: Utószó i. m. 251–252.

⁴⁹ Thoroczky értelmezésében ez a szerző kánonjogi jártasságát igazolja. Lásd Thoroczky G.: Az esztergomi érsekség kormányzata i. m. 143–149.

kafolytatás nyelvészeti és stilisztikai elemzése alapján jutott arra a következtetésre, hogy az egy szerző tollából származik.⁵⁰ Thoroczkay 2016-ban megjelent tanulmányában – utalva Horváth János, Somogyi Szilvia, illetve a saját korábbi ellenérveire – egyértelműen elutasította a többszerzős megoldási kísérleteket.⁵¹

Végül, mivel az a 187. fejezet értelmezését illetően is jelentőséggel bír, ki kell térnünk a szerző(k) munkamódszerével kapcsolatos állásfoglalásokra is. A kutatás megállapítása szerint a krónikafejezeteket megfogalmazó ferences(ek) alkotási folyamatára jellemző volt, hogy egyes korábbi redakciókat összeállító elődeikkel ellentétben nem használt(ak) fel okleveleket a narratíva megalkotásához, ahhoz elsősorban – akár nagy távolságról származó és nem mindig megbízható – szóbeli információkból merített(ek). A stílust illetően novella- és anekdotaszerűnek, valamint élénkebbnek látta Kristó a krónikarészt, míg a témával kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy a 13. századi változások után ismét az uralkodócsalád története került a középpontba, újfent királykrónika készült, bár a szerző vagy szerzők nagyobb távolságtartással szemlélték a dinasztia tagjait, mint azt 11–12. századi elődeik tették.⁵²

A krónikakompozíció utolsó fejezeteinek szerzőjét érintő kutatástörténeti összefoglaló után fordítsuk figyelmünket a forrás felé, és vizsgáljuk meg, hogy a III. András uralkodását megelőző évszázadot, illetve az azt követő eseményeket illetően milyen információkat találunk pápai követjárásokkal⁵³ kapcsolatban. Némileg meglepő, de a Krónika szövegében a szentszéki misszióknak nem leljük nyomát, nem említi sem a 12. század közepén a királyságban járt legátusoknak,⁵⁴ sem az I. László király szentté avatásában résztvevő Gergely bíborosnak (Gregorius de Sancto Apostolo)⁵⁵ a

⁵⁰ *Somogyi Sz.*: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 216–268.

⁵¹ *Thoroczkay G.*: A magyarországi legendairódalom i. m. 40.

⁵² *Mályusz E.*: Krónikaproblémák i. m. 742–744.; *Kristó Gy.*: A Képes Krónika szerzője i. m. 502–503.

⁵³ Lásd *Fraknói Vilmos*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székekkel I. Bp. 1901. passim; *Szovák Kornél*: Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században. In: Magyarország és a Szent-szék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996. 21–46., 24–40.; *Solymosi László*: Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején. In: Magyarország és a Szent-szék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996. 47–54.; <http://delegatonline.pte.hu/>

⁵⁴ Lavagnai Manfréd kardinális (1167) és Valter bíboros (1175/1176). További irodalommal lásd *Hunyadi Sándor*: Magyarország és a pápaság egyezményei az 1160-as években. Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok 23. (2016) 136–137., 140–142.; illetve <https://bit.ly/3kAYkNe>; <https://bit.ly/39mcoaT> (letöltés 2021. aug. 11.)

⁵⁵ A legátus részvétele egy elbeszélő forrás, Tamás spalatói főesperes munkája alapján ismert, amely azonban nem állt kapcsolatban a magyar krónikakompozícióval. *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*. Archdeacon Thomas of Split History of the Bishops of Salona and Split. Eds. Olga Perić et al. (Central European Medieval Texts 4.)

tevékenységét. Hasonlóan kimaradt az Imre király és András herceg békekötésében nagy szerepet játszó Gergely (Gregorius de Crescentio)⁵⁶ kardinális is. Még inkább szembeötlő, hogy teljességgel hiányzik a krónikakompozícióból az 1232–1234 között a Magyar Királyságban tevékenykedő Pecorari Jakab említése. Különösen furcsa ez a hiány, hiszen Jakab bíboros a II. Andrással megkötött beregi egyezmény révén mindenképpen nyomot hagyott a Magyar Királyság történetében.⁵⁷ Hangsúlyozni kell azonban, hogy a Krónikában különösen tömör beszámolókat olvashatunk a II. Géza (1141–1162) és II. András (1205–1235) uralkodása közti időszakról,⁵⁸ talán ezzel is magyarázható a hallgatás.

A 14. századi krónikakompozíció egész szövegét tekintve elsőként a ferences szerző(k) által írt *Budai Minorita Krónikában*, jelesül a 183. caputban⁵⁹ találkozunk pápai legátus említésével, a IV. László idejében az országba érkezett szentszéki oldalkövet, Fülöp fermói püspök kapcsán. A szerző szerint a pápai küldött eredendően László király keresztény uralkodóhoz nem méltó életvitele miatt (mivel az *kun módra és nem katolikushoz méltóan viselkedett*)⁶⁰ érkezett a királyságba. Ez a narratíva sokáig meghatározta IV. László király megítélését, amíg Fülöp legációjával kapcsolatban Szűcs Jenő rá nem mutatott, hogy a pápai oldalkövet – bár megbízását ténylegesen korábbi panaszok folytán adta ki III. Miklós pápa (1277–1280) – valójában a magyarországi egyház helyzetének javítása mellett éppen a királyi hatalom megerősítésének céljával érkezett.⁶¹ Szűcs kiemelte, hogy a király életmódja nem

Bp.–New York 2006. 134–135.; Tamásra lásd *Almás Tibor*: Spalatói Tamás. In: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994. 659–660. A szentté avatásra lásd *Thorockay Gábor*: László király szentté avatása. In: Szent László kora és kultusza. Tanulmánykötet Szent László tiszteletére. Szerk. Kerny Terézia – Mikó Árpád – Smohay András. Szekesfehérvár 2019. 52–58., különösen: 53–54.; Gergely bíborosra lásd *Kiss Gergely*: Gregorius de Sancto Apostolo. Egy 12. század végi magyarországi pápai legátus pályafutása. In: Varietas delectat. A pápai–magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században. Szerk. Kiss Gergely. (DeLegatOnline Könyvek 1.) Pécs 2019. 81–92.

⁵⁶ Életére és magyarországi legációira összefoglalóan lásd *Barabás Gábor*: Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: Varietas delectat i. m. 93–115.

⁵⁷ Jakabra összefoglalóan lásd *Almás Tibor*: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 5. (1993) 129–141.

⁵⁸ Vö. *Szovák K.*: Utószó i. m. 248–250.

⁵⁹ „Hinc insuper contra eum, quia Cumanice et non catholice io conversabatur, Philippus Firmanus sedis apostolice legatus adinvenit, qui barbas radere, crines detruncare contra mores Hungaricos et pilleos Cumanicos, quorum usus in Hungaria iam in consuetudine habebatur, abicere demandabat, regem etiam anathematis vinculo feriens, ut paganos odiret (sic), ritum is Christianorum diligenter et thoro viveret coniugali.” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473.

⁶⁰ *Szovák K.*: Utószó i. m. 248–249.

⁶¹ Fülöp tevékenységét legutóbb Kovács Viktória foglalta össze, részleteiben ismertette politikai jelentősége mellett annak egyházkormányzati és bíraskodási vonatkozásait is. *Kovács Viktória*: Alter ego domini papae Nicolai III. Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége (1279–1281). In: Varietas delectat i. m. 117–166. Fülöp 1278. szeptember 22-én kapta az első, megbízására vonatkozó okleveleket: Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV. I–II. Ed. August Potthast. Berolini 1874. (a továbbiakban: RPR)

az előzménye, sokkal inkább a következménye volt a fermói püspök akciójának.⁶² A krónikaszcveg szerint a legátus egyházi fenytétkkel, *anathemával* sújtotta a királyt,⁶³ hogy az „gyűlölj meg a pogányokat, tartsa tiszteletben a keresztény vallást, és a hitvesi ágán éljen”.⁶⁴ Ebben az esetben valóban a László ellen később felmerült vádakkal van dolgunk, ekkor azonban Fülöp legátus döntése mögött a kun törvények elszabotálása munkált,⁶⁵ ezért történt László kiközösítése (tehát nem kiátkozása) és a királyság egyházi tilalom alá helyezése.⁶⁶ Mályusz Elemér ezzel kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy a krónika szerzője 1279 helyett⁶⁷ tévesen, 1285, a *második tatárjárás*⁶⁸ utánra helyezte a legációt.⁶⁹ Jelen esetben azonban csak relatív kronológiával van dolgunk, az 1285. évi támadásnál⁷⁰ sem szerepel konkrét évszám a szövegben, ahogyan az ezutánra helyezett, Fülöppel kapcsolatos caputban sem. A kronológiai sorrend kétségtelenül téves, ez, ahogyan Mályusz is tette, időbeli távolsággal és a halványuló emlékekkel magyarázható.

Mályusz azt is kiemelte még, hogy a legátus rendeleteit leíró rész, tudniillik hogy „fölszólított a szakáll leborotválására, a magyar szokások ellenére a haj

21412. sz. (Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I–II. Ed. Augustinus Theiner. Romae 1859–1860. [a továbbiakban: VMHH] I. 327–328. DXLIV. sz.); RPR 21420. sz. (VMHH I. 330. DXLVIII. sz.); RPR 21422–21448. sz. (VMHH I. 330–336. DXLIX. sz.), Les registres de Nicolas III (1277–1280). Ed. J. Gay. Paris 1898–1932. 327. sz.; III. Miklós pápa (1277–1280) a szokásos módon az érintett uralkodót, illetve a megbízási terület egyházi és világi előkelőit is tájékoztatta a legációról. RPR 21413–21419., 21449. sz. A legáció előkészítésére és a legátus feladatainak és jogosítványainak meghatározására tehát nagy gondot fordítottak.

⁶² *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. Bp. 1993. 302–303.

⁶³ Az 1986-os magyar kiadásban *átok*, míg a 2004-esben *kiközösítés* szerepel. Képes Krónika (1986) 231.; Képes Krónika (2004) 117. Véleményem szerint az előbbi megoldás a szerencsésőbb, lévén a latin szövegben az *anathema* és nem az *excommunicatio* kifejezés szerepel. „regem etiam anathematis vinculo feriens” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473. A 2018-as angol fordítás is így adja vissza. Chronica de gestis Hungarorum 335. Azt ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a pápai oldalkövet valójában tényleg *excommunicatiót* alkalmazott IV. László ellen. További irodalommal lásd *Kovács V.*: Alter ego domini papae i. m. 123–124.

⁶⁴ Képes Krónika (2004) 117. IV. László és Anjou Izabella házasságának megromlására lásd *Zsoldos Attila*: Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36. Bp. 2005. 58–60.

⁶⁵ *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 306–308.; *Kovács V.*: Alter ego domini papae i. m. 124.

⁶⁶ „te excommunicatum, et regnum tuum propter hoc iuste interdictio fuisse suppositum” – Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: CDH) V/2. 576.; RPR 21663. sz. Az egyházi fenytétek típusaival kapcsolatban lásd *Erdő Péter*: Egyházjog. Bp. 1992. 493–497. A legátusok által alkalmazható kiközösítésre és az exkommunikáció feloldására lásd *Robert C. Figueira*: The Medieval Papal Legate and His Province. Geographical Limits of Jurisdiction. In: Plenitude of Power: The Doctrines and Exercise of Authority in the Middle Ages: Essays in Memory of Robert Louis Benson. Church, Faith and Culture in the Medieval West. Ed. Robert C. Figueira. Hampshire–Burlington 2006. 73–106., itt: 92–95.

⁶⁷ Fülöp legátus itineráriumát lásd *Kovács V.*: Alter ego domini papae i. m. 129–131.

⁶⁸ Az eseményekre lásd *Szűcs Tibor*: Egy második „tatárjárás”? A tatár–magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. Belvedere Meridionale 23. (2010) 3–4. sz. 16–49.

⁶⁹ *Mályusz E.*: Krónikaproblémák i. m. 733.

⁷⁰ 182. fejezet. Chronici Hungarici compositio i. m. 472–473.

rövidre nyírására és a kun süveg levetésére”,⁷¹ nem felelt meg a IV. László által kiadott, második kun törvényként emlegetett oklevélben foglaltaknak,⁷² azaz bizonyosan jóval az események után jegyezték le.⁷³ Ezzel kapcsolatban azonban meg kell említenünk, hogy az első, Fülöp legátus tervezetén alapuló, bár ugyancsak királyi oklevél formájában, június 23-ai kelettel kiadott változatban⁷⁴ nem szerepelnek a külsőségekkel kapcsolatos későbbi engedmények (tudniillik hogy a krónikaszőveg állításával szemben nem kötelezték a kunokat haj- és egyéb viseletük feladására), azok köre csak az augusztusi szövegben került megfogalmazásra.⁷⁵

A Krónika 183. fejezetében a Fermói Fülöpnek szentelt rész vége kísértetiesen hasonlít a 187. fejezetben a III. András ellen küldött legátusokkal kapcsolatban leírtakra, arról olvashatunk ugyanis, hogy a fermói püspök „úgy tért vissza, hogy semmit sem ért el a királynál”.⁷⁶ Bár a passzusok magyar fordításai egybecsengeni látszanak,⁷⁷ a latin eredeti esetében legfeljebb tartalmi párhuzamról beszélhetünk.⁷⁸ Hasonló megállapítással találkozunk a következő pápai legátus, a már többször említett Boccasini bíboros magyarországi misszióját leíró 190. caputban is. E szerint a domonkos-rendi kardinális, „mert látta, hogy sem mire sem tud menni, visszatért a pápai udvarba”.⁷⁹ A mondandó egybecsengésére már Domanovszky Sándor is felhívta a figyelmet, bár ő a konkrétan meg nem nevezett legátusokra nem fordított figyelmet (a 187. fejezetből).⁸⁰ Boccasini ugyan tényleg nem tudta érdemben segíteni I. Károly ügyét, azonban a Krónika

⁷¹ Képes Krónika (2004) 117.; „qui barbas radere, crines detruncare contra mores Hungaricos et pilleos Cumanicos, quorum usus in Hungaria iam in consuetudine habebatur, abicere demandabat” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473.

⁷² 1279. augusztus 10. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II/1. Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1923–1943. II/2–4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Borsa Iván. Bp. 1961–1987. (a továbbiakban: RA) 3000. sz. Magyar fordítása: Kun László emlékezete. Szerk. Kristó Gyula. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5.) Szeged 1994. 135–136.

⁷³ Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 733–744.

⁷⁴ RA 2962. sz. Fordítása: Kun László emlékezete i. m. 130–132.

⁷⁵ A második oklevél hitelességével kapcsolatban már Szentpétery Imre is kétségeinek adott hangot, majd Berend Nóra egyenesen 18. századi hamisítványnak nevezte. RA 3000. sz.; *Nora Berend: At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c.1000 – c.1300.* Cambridge 2001. 89–93.

⁷⁶ Képes Krónika (2004) 117.; „Sed nichil in rege proficiens repatriavit” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473.

⁷⁷ „Ezek azonban úgy tértek vissza hazájukba, hogy semmit sem tudtak elérni” – Képes Krónika (2004) 119.

⁷⁸ „Sed nichil in rege proficiens repatriavit” és „Qui nichil agere valentes ad propria redierunt” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473. és 478.

⁷⁹ Képes Krónika (2004) 121. Vö. Mályusz E.: Krónikaproblémák i. m. 740.

⁸⁰ Chronici Hungarici compositio i. m. 222., 223., 226. Az kétségtelen, hogy a 183. és a 190. caput esetében a megfogalmazások is párhuzamot mutatnak: „sed nichil in rege proficiens repatriavit” és „videns se nichil posse proficere, reversus est in curiam” – Chronici Hungarici compositio i. m. 473. és 482.

állításával szemben nemcsak néhány napig időzött a királyságban, hanem 1301 tavaszától 1303 őszéig, és Buda polgárainak a kiközösítésén túl is tevékeny volt.⁸¹

Véleményem szerint a Fülöp, Boccasini Miklós és a névtelen legátusok esetében is kiemelt sikertelenség esetében nem kell feltétlenül Anjou-ellenességre gondolnunk, mint azt Kristó Gyula tette a 187. fejezettel kapcsolatban.⁸² Kínálkozik ugyanis két további, egymással helytel-közvetlenül összefüggő magyarázat is. Amennyiben elfogadjuk, hogy a *Budai Minorita Krónika* fejezeteit egyetlen ferences szerző írta, úgy a keletkezés korát legkorábban is az 1330-as évekre kell helyezni, amikor Szent Ferenc kisebb testvérei XXII. János pápával (1316–1334) kialakult ellentétük⁸³ miatt nem feltétlenül gondolhattak jó szívrrel az Apostoli Székre. Ebben az értelemben a sikertelenség emlegetését egyfajta ferences szerzetes tollából származó, a pápasággal szembeni szemrehányásként is olvashatjuk. Ugyanehhez az értelmezéshez jutunk akkor is, ha feltételezzük, hogy egy, méghozzá Károly-párti szerző keze munkája lehet mind a három híradás, utóbbi kettő esetében pedig így lehetségesnek kell tartanunk, hogy a legátusok tevékenységével kapcsolatos elégedetlenségének adott hangot a minorita szerző, hiszen értelmezésében azok, megbízóikhoz hasonlóan nem tudták érdemben segíteni az Anjouk ügyét. Az sem lehetetlen továbbá, hogy a két nézőpont kombinációjával van dolgunk.

Az utolsó pápai legátus, akinek magyarországi tevékenységéről beszámol a krónika, Gentilis de Monteflorum kardinális, akivel kapcsolatban nem hogy fel sem merült a dolgavégezetlenül való távozás toposza, hanem – ahogyan Kristó Gyula fogalmazott – a szerző „látható büszkeséggel szól Gentilis követségéről”.⁸⁴ A szege-di professzor szerint ebben a bíboros I. Károly koronázásában megnyilvánuló kétségtelen sikere mellett szerepet játszott az is, hogy Gentilis a krónika szerzőjéhez hasonlóan ferences szerzetes volt.⁸⁵ Talán éppen ez a szempont jelent meg Bocassini hangsúlyozott sikertelensége esetében is, hiszen ő a domonkosok közé tartozott. A kardinális tevékenységének leírásával kapcsolatban kiemelendő az általa alkalmazott egyházi fenytékekre vonatkozó rész, ahol a Fermói Fülöppel kapcsolatos

⁸¹ *Rácz György*: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996. 55–81., itt: 57–58.; *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon I. i. m. 57–58.; *Maléth Á.*: A Magyar Királyság i. m. 58–63.

⁸² *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 80–81.

⁸³ Lásd *Sághy Marianne*: Az Avignoni pápaság és a nagy egyházszakadás. In: Európa ezer éve. A középkor II. Szerk. Klaniczay Gábor. Bp. 2004. 169–185., itt: 174–177.

⁸⁴ *Kristó Gy.*: Magyar historiográfia i. m. 82.

⁸⁵ Uo. A kardinális tevékenységével kapcsolatban lásd *Rácz Gy.*: Az Anjou-ház és a Szentszék i. m. 59–60.; *Csukovits E.*: Az Anjouk Magyarországon I. i. m. 60–61. Gentilis legációjának egyházkormányzati és egyházfegyelmi vonatkozásai is jelentősek voltak. Lásd *Kovács Viktória*: Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíraskodási tevékenységéhez. In: Kor-szak-határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800). Szerk. Fedelecs Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs 2013. 75–99.; *Maléth Á.*: A Magyar Királyság i. m. 64–75.

fejezethez hasonlóan *anathema* kimondásáról számol be a szerző (az ország egyházi tilalom alá helyezése mellett),⁸⁶ holott az I. Károlynak nem engedelmeskedő alattvalók, köztük a nagyhatalmú tartományúr, trencsényi Csák Máté ellen a legátus a valóságban kiközösítést, *excommunicatiót* alkalmazott.⁸⁷

Mindhárom legáció leírásával kapcsolatban feltűnő, hogy egyik esetben sem szerepel a 187. fejezetben olvasható, egyértelműen jogi tartalommal is bíró *de latere* kitétel. Ez ugyanis nem csak arra utal, hogy az egyházfő szó szerint maga, azaz „az oldala mellől” küldte el követeit, a kifejezés a legátusok legmagasabb, az apostoli követség teljességével felruházott (*pleno iure, plenae legationis officium*) osztályát jelöli.⁸⁸ Boccasini és Gentilis esetében a krónikaszöveg sem hagy kétséget azt illetően, hogy pápai oldalkövetnek kell tekintenünk őket, kardinálisokról lévén szó.⁸⁹ Fermói Fülöp legációjának természetét illetően azonban csak a pápai megbízólevelek tanúskodnak arról, ő is *de latere* került kirendelésre.⁹⁰

Boccasini felhatalmazását illetően egy olyan megfogalmazás (*az apostoli szék hatalmával megerősítve*)⁹¹ is olvasható, amely a 13. század első harmadában a Magyar Királyságban közel három évet eltöltő pápai káplán, Egyed esetében is megjelenik egy, a szerémségi püspökséggel kapcsolatban adott 1229. évi pápai megbízásban.⁹² IX. Gergely mandátumát Csák nb. Ugrin kalocsai érsek kezde-

⁸⁶ „anathematis vinculo innodavit, pauperibus vero et divitibus universis divina strictius interdixit” – *Chronici Hungarici compositio* i. m. 473.

⁸⁷ *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–III*. Ed. Ferdinandus Knauz. Strigonii 1874–1924. IV. Ed. Gabriel Dreska et al. Budapestini 1999. (a továbbiakban: MES) II. 574. 619. sz. Lásd *Csukovits E.*: *Az Anjouk Magyarországon* I. i. m. 62.; *Maléth Á.*: *A Magyar Királyság* i. m. 413.

⁸⁸ További szakirodalommal lásd *Kiss Gergely*: *A pápai képviselet*. In: *Varietas delectat* i. m. 11–57., itt: 32–34.; *Barabás Gábor*: „Et maxime mediante viro venerabili”. Pápai legátusok Magyarországon a 13. század első felében. A pápai képviselet fogalmi-jogi tipológiájához. In: *Kor-szak-határ* i. m. 59–74., itt: 60–61.

⁸⁹ Gentilis esetében teljes felhatalmazását is említi a szöveg. Vö. *Claudia Zey*: *Die Augen des Papstes. Zu Eigenschaften und Vollmachten päpstlicher Legaten*. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. Jochen Johrendt – Harald Müller. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.) Berlin–New York 2008. 77–108., itt: 99–105. Továbbá lásd *Uő*: *Zum Verhältnis zwischen Päpsten und Kardinallegaten im 11. und 12. Jahrhundert*. In: *Die Kardinäle des Mittelalters und der frühen Renaissance*. Hrsg. Jürgen Dendorfer – Ralf Lützel Schwab. Firenze 2013. 127–165.

⁹⁰ Lásd *Kovács V.*: *Alter ego domini papae* i. m. 118–119.

⁹¹ „apostolice sedis auctoritate suffultus” – *Chronici Hungarici compositio* i. m. 482. A magyar fordítások itt nem adják vissza a megfogalmazás kétségkívül a pápai kancellária gyakorlatához kapcsolódó voltát, igaz, az nem is feladatuk: „az apostoli szék követeként” – *Képes Krónika* (1971) 130.; „Apostoli Szentszék meghatalmazottjaként” – *Képes Krónika* (1986) 242.; „az apostoli szentszék meghatalmazásával” – *Képes Krónika* (2004) 121.

⁹² „auctoritate nostra suffultus” – VMHH I. 89. CLIX. sz., RPR 8348. sz., *Les registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées et analysées d’après les manuscrits originaux du Vatican par Lucien Auvray I–IV*. Paris 1890–1955. 278. sz. Egyedre lásd *Barabás Gábor*: *Egyed pápai káplán. Delegált bíró legátusi szerepben?* In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. Fedeles Tamás – Hunyadi Zsolt. (Fontes et Libri 4.) Szeged–Debrecen 2019. 57–76.

ményezésére állították ki, aki néhány évvel korábban, 1225-ben maga is kapott egy olyan szentszéki megbízást, amelyben szerepelt a kérdéses megfogalmazás.⁹³ Úgy vélem, hogy a 187. fejezetben alkalmazott *de latere* kifejezéssel együtt ez a szöveghely is alkalmas a ferences szerző(k) Thoroczkay Gábor által megfogalmazott kánonjogi ismeretének az alátámasztására,⁹⁴ lévén a formula számos esetben megjelenik a különböző kánonjogi gyűjteményekben.⁹⁵

Mint arra fentebb már utaltam, véleményünk szerint a krónikakompozíció 187. fejezetében név nélkül említett, „egymás után”⁹⁶ kiküldött legátusok esetében nem szükségszerű szándékolatlan vagy tudatos tévedést keresnünk, ugyanis VIII. Bonifác pápa elődje, IV. Miklós valóban felhatalmazott pápai követeket, szám szerint kettőt magyarországi ügyben. Ahhoz, hogy a kérdéses krónikahely értelmezéséhez közelebb kerüljünk, vizsgálat alá kell vennünk e két pápai megbízott felhatalmazásait és tevékenységét is. Ők ugyanis Boccasinivel és Gentilisszel ellentétben valóban III. András uralkodása alatt kaptak mandátumot, hipotézisünk szerint a passzus szerzője sokkal inkább rájuk gondolhatott, mintsem visszavetítette a később tevékenykedő, a szerző korához közelebbi bíborosok tevékenységét. A helyzet alaposabb elemzése azért is szükséges, mivel az 1290-es évek eleji pápai missziók kevésbé ismertek, mint az egy évtizeddel később, a trónharcok idején a királyságba érkezett kardinálisok tevékenysége. Továbbá arra a kérdésre is választ kell keresnünk, mekkora „hírértéke” lehetett a két itáliai főpap magyarországi megbízásának, mekkora hatást gyakoroltak a IV. László halála utáni évek eseményeire, ami miatt az erre vonatkozó információ utat találhatott a krónikaszerkesztménybe.

Fontos kérdés továbbá, hogy értelmezhető-e a két delegált megbízása a krónika közlése szerint: vagyis ténylegesen III. András ellenében és Károly, illetve ekkor még nagyanyja, Mária, valamint apja Martell Károly érdekében küldték ki őket? Ehhez meg kell vizsgálni megbízásaikat, az ahhoz kapcsolódó iratokat, illetve – legalábbis János püspök esetében – magyarországi tevékenységüket. Megfontolás tárgyává kell tenni, hogy a feltételezett ferences szerző milyen információval rendelkezhetett a pápai legációk jogi természetéről, minek

⁹³ „gratia nostra confisus et auctoritate suffultus” – CDH III/2. 33.; RPR 7407. sz.

⁹⁴ Lásd Thoroczkay G.: Az esztergomi érsekség kormányzata i. m.

⁹⁵ A formula előfordulására lásd Corpus Iuris Canonici 2. Decretalium Collectiones Decretales Gregorii P. IX., Liber Sextus Decretalium Bonifacii P. VIII., Clementis P. V. Constitutiones, Extravagantes tum Viginti Ioannis P. XXII. tum Communes. Editio Lipsiensis Secunda post Aemilii Ludouici Richteri. Curas ad Librorum Manu Scriptorum et Editionis Romanae Fidem Recognouit et Adnotatione Critica instruxit Aemilius Friedberg. Graz 1955. 55., 368., 371., 458., 764.

⁹⁶ Képes Krónika (2004) 119.

tulajdoníthatjuk a jogi tartalmat is hordozó, már többször érintett *de latere* kitétel alkalmazását. Mennyiben hathatott a IV. Miklós által felhatalmazott legátusok – feltételezett – emlékére Boccasini, illetve Gentilis bíborosok magyarországi legációja? Utóbbi esetében ferences kötődéseiről sem feledkezhetünk el, és ezt a körülményt Benvenutoval kapcsolatban is figyelembe kell vennünk, lévén a gubbiói püspök is Szent Ferenc Kisebb Testvérei közé tartozott.⁹⁷

Nézzük röviden, milyen megállapítások olvashatók magyarországi megbízásaira, illetve esetlegesen a kérdéses krónikahelyre a pápai–magyar kapcsolatokat vizsgáló művekben. Fraknói Vilmos a pápai–magyar kapcsolatokról írt nagyszabású munkájában áttekintette mind Orvietói Benvenuto, mind Uguccione János püspök felhatalmazásait, illetve utóbbi tevékenységét, azonban a krónikaszerkesztmény vonatkozó passzusát nem használta fel.⁹⁸ 1996-ban a Szentszék és Magyarország ezeréves kapcsolatára készült tanulmánykötetben Solymosi László foglalta össze a kapcsolatok 13. századi történetét, munkájában azonban csak IV. Miklós pápának a magyar trón öröklésével kapcsolatos igényéről, illetve utódjával, VIII. Bonifáccal együtt az Anjouk támogatását célzó tevékenységéről szólt; nem említette IV. Miklós követeit,⁹⁹ és a krónika 187. fejezetének adatát sem. A 14. századi kapcsolatokat feldolgozó Rácz György viszont – túlzásnak minősítve azt – idézi a passzust VIII. Bonifác Magyar Királyságra vonatkozó igényeivel kapcsolatban, azonban nem hozta azt összefüggésbe IV. Miklós köveivel.¹⁰⁰

Szűcs Jenő csak IV. Miklós pápának a trónbetöltésre vonatkozó kívánságát említi, hozzátéve, ekkor ennek „még inkább elméleti jelentősége volt”.¹⁰¹ Zsoldos Attila – IV. Miklós igényeinek, de a megvalósításához szükséges eszközök hiányának leszögezésével – III. Andrásról írt életrajzában kitér János püspök miszsiójára.¹⁰² A pápai követ tevékenységének azt az epizódját emeli ki, amely talán a legnagyobb hatással volt az események alakulására: a Jesi püspöke és a nagyhatalmú oligarcha, Héder nb. Kőszegi János között létrejött megállapodást.¹⁰³ A közelmúltban Kiss Gergely foglalkozott a magyar trónra vonatkozó pápai igények kérdésével, amellyel kapcsolatban mind Benvenuto, mind János püspök megbízását is érintette.¹⁰⁴ Skorka Renáta a III. András és a Habsburgok közötti kapcsolatot

⁹⁷ <https://bit.ly/3LEyrrE> (letöltés 2021. aug. 11.)

⁹⁸ *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 98–101.

⁹⁹ *Solymosi L.*: Egyházi-politikai viszonyok i. m. 52–53.

¹⁰⁰ *Rácz Gy.*: Az Anjou-ház és a Szentszék i. m. 56.

¹⁰¹ *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 327. Sajnálatos módon Szűcs munkájából hiányoznak a hivatkozások, így ebben az esetben sem tudhatjuk, pontosan mely forrásokra alapozta kijelentését. Lásd Engel Pál a kötethez írt előszavát: *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. X.

¹⁰² *Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila*: Szent István és III. András. Bp. 2003. 135., 177–180.

¹⁰³ Uo. 178–180.

¹⁰⁴ *Kiss G.*: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1356–1357.

vizsgálva említette IV. Miklós követeit, igaz, név nélkül,¹⁰⁵ míg Bárány Attila az angol–magyar kapcsolatokat elemezve tért ki IV. Miklós pápa reagálására Habsburg Rudolf német király (1273–1291) magyar trónigényével kapcsolatban, és ennek kapcsán megemlítette Jesi püspökének megbízását is.¹⁰⁶

Milyen információval szolgálnak a források a felhatalmazások természetét illetően? Az első delegált, a ferences Orvietói Benvenuto 1278-tól haláláig az itáliai Gubbio püspöki címét viselte.¹⁰⁷ Pályafutása során több esetben kapott pápai megbízást, tevékenykedett Kasztíliában, de a pápai államokban, illetve a Német-római Birodalom területén is. Utóbbi esetben, 1289 áprilisában Rudolf német királlyal kellett tárgyalásokat folytatnia annak tervezett koronázása ügyében.¹⁰⁸ Első vizsgálódásunk szempontjából releváns megbízása még nem a magyar trón-utódlással volt kapcsolatos, hanem 1290 májusában IV. László király életmódja, felesége, Anjou Izabella fogságba vetése, illetve a kunok befolyása miatt kapott pápai oldalköveti megbízást.¹⁰⁹ IV. Miklós pápa a bevett gyakorlatnak megfelelően a világi hatalom segítségét is igyekezett számára biztosítani. Ebbe a sorba illeszkedett a magyar uralkodónak küldött levél is, amely – bár a legátust is a király figyelmébe ajánlotta – inkább intés volt a bűnös László felé.¹¹⁰ Az egyházfő Benvenuto támogatására szólította fel a szomszédos területek uralkodóit, Rudolf német királyt, fiát, Albert osztrák herceget, illetve a legátus felhatalmazási területeinek (Magyarország mellett Bosznia és *Cumania*, illetve a Habsburgok hercegségei)¹¹¹ világi előkelőit és minden keresztényét.¹¹²

IV. Miklós pápa július 23-án további ajánlóleveleket állíttatott ki legátusának, amelyek címzettjei II. Vencel cseh király (1278–1305), János prágai és

¹⁰⁵ *Skorka Renáta*: Előjáték egy házasságkötéshez. A Habsburgok útja az első magyar házassághoz. In: Királynék a középkori Magyarországon és Európában. Szerk. Szovák Kornél – Zsoldos Attila. Székesfehérvár 2019. 59–77., itt: 67.

¹⁰⁶ *Bárány Attila*: Magyarország és Anglia az európai politikában az 1290-es években. In: Kultúra, művelődés, agrárium. Emlékkönyv ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk. Papp Klára – Bárány Attila – Kerepeszki Róbert – Pallai László. (Speculum Historiae Debreceniense 29.) Debrecen 2020. 45–74., itt: 53–54.

¹⁰⁷ *Konrad Eubel*: Hierarchia catholica medii aevii sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. I. [1198–1431]. Münster 1913. 242.

¹⁰⁸ RPR 22934., 22942. sz. Lásd további irodalommal <https://bit.ly/3y9Vo1T> (letöltés 2021. aug. 11.)

¹⁰⁹ RPR 23283. sz., Les registres de Nicolas IV. Ed. E. Langlois. Paris 1886–1893. (a továbbiakban: RN IV.) 4313. sz. „commissio tibi in regno et partibus supradictis plene legationis officio” – VMHH I. 362. DLXXXII. sz. Ez adott esetben a hit ellenségei (tatárok, szaracénok, nyögérek és pogányok) ellen keresztes hadjáratot hirdethessen. „verbum crucis sollicite proponere studeat” – VMHH I. 362. DLXXXII. sz.

¹¹⁰ RPR 23287. sz., RN IV. 4314. sz. Figyelemre méltó, hogy IV. Miklós Fermói Fülöp tevékenységére is emlékezett a magyar uralkodót. A korábbi legátus említése több másik oklevélszövegben is megtalálható, az egyházfő ezek alapján közvetlen előzményként kezelte Fülöp legációját. RPR 23384. sz.

¹¹¹ A legátusi felhatalmazások területi aspektusaira lásd *Figueira, R. C.*: The Medieval Papal Legate i. m.

¹¹² RPR 23285–23287. sz., RN IV. 4318–4322. sz.

Tódor olomouci püspök, a lengyel fejedelmek,¹¹³ illetve a Magyar Királyság világi méltóságviselői, többek között a Kőszegi testvérek és Borsa nb. Roland voltak.¹¹⁴ Készült oklevél a legátusi provinciák klerikusainak címezve,¹¹⁵ és a gubbiói püspök is kapott egy újabbat megerősítve teljes legátusi felhatalmazását.¹¹⁶

Mindezek alapján is bizonyosnak látszik, hogy IV. László július 10-ei halálának híre¹¹⁷ ekkor még nem ért el az egyházfőhöz, ugyanis július 29-ei kelettel egy újabb intés készült a magyar királynak címezve a pápai kancelláriában.¹¹⁸ Egy nappal később, július 31-én, illetve augusztus 1-jén további iratokat állítottak ki.¹¹⁹ IV. Miklós egyrészt kiterjesztette Benvenuto felhatalmazását Bosznia területére is,¹²⁰ másrészt ezúttal a salzburgi érseknek, a passauai püspöknek, illetve a legátus felhatalmazási területeinek az egyházi, valamint lovagrendi előjárói mellett általános címmel írt megbízottja érdekében.¹²¹

Az, hogy IV. Miklósnak komoly tervei lehettek Benvenuto legációját illetően, jól látszik mindezekon túl abból is, hogy 1290. június 13. és 23. között több alkalommal, majd augusztus 5-én ismét különleges jogositványokat, úgynevezett *facultas*okat biztosító iratokat állítottak ki számára a pápai kancelláriában. Benvenuto egyebek mellett felhatalmazást kapott arra, hogy a legációja anyagi fedezetét biztosító *procuratio* megfizetését kikényszerítse, hogy egyházi fenytékek alóli feloldást, valamint különböző típusú felmentéseket adhasson egyháziaknak, illetve a keresztesekhez hasonló bűnbocsánatban részesíthessen laikusokat és klerikusokat egyaránt, a hitetlenek ellen pedig keresztes hadjáratot hirdethessen.¹²² A lehetséges intézkedések széles spektruma fényében furcsán hat, hogy a felhatalmazott legátus 1290 májusa és augusztusa között mégsem indult útjára, holott

¹¹³ RPR 23338. sz.

¹¹⁴ RPR 23329–2333. sz.

¹¹⁵ RN IV. 4316–4317. sz.

¹¹⁶ RPR 23339., sz., RN IV. 7563. sz. Vö. *Clifford Ian Kyer: The Papal Legate and the 'Solemn' Papal Nuncio 1243–1378: The Changing Pattern of Papal Representatio.* Doktori (PhD) értekezés. University of Toronto. Toronto 1979. 41–43.

¹¹⁷ *Kádár Tamás: Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi címmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású előkelők, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között.* Fons Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok 19. (2012) 57–108. 105–106.

¹¹⁸ RPR 23342. sz., RN IV. 4315. sz.

¹¹⁹ Benvenuto fő megbízása mellett a nándorfehérvári püspöki méltóság betöltésével kapcsolatban kapott mandátumot, IV. Miklós egy Rómával hitegységen lévő főpap beiktatását parancsolta neki, ezzel mintegy előkészítve a latin rítusú püspökség megalakítását. RPR 23345. sz., RN IV. 4344. sz. Lásd *Ternovác Bálint: A nándorfehérvári püspökség története a középkorban.* In: Középkortörténeti tanulmányok 10. A X. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7–9.) előadásai. Szerk. Szanka Brigitta – Szolnoki Zoltán – Nagy Zsolt Dezső. Szeged 2018. 117–131., itt: 119.

¹²⁰ RN IV. 4360. sz.

¹²¹ RN IV. 4316–4317., 4323–4325. sz.

¹²² RN IV. 4345–4359., 4361–4369. sz.

ekkor IV. László halálhíre még nem érhetett el az egyházfőhöz. A késlekedésnek tehát más oka lehetett, amiről azonban nem áll rendelkezésre adat.

A király haláláról szóló híradás¹²³ feltehetően csak valamikor augusztusban érkezett meg az Orvietóban tartózkodó pápai udvarba, valószínűleg ezzel magyarázható, hogy a legátus utazása továbbhalasztódott.¹²⁴ Szeptember 1-jén a pápa Magyarország egyházi és világi előkelőit a legátusa iránti engedelmességre szólította fel.¹²⁵ Szeptember 7-én Benvenuto újabb megbízást kapott arra, hogy mintegy a *béke angyalaként*¹²⁶ járjon el a Magyar Királyságban, és tájékozódjon az ottani helyzetről, hangsúlyozva, hogy a királyi méltóság betöltésével kapcsolatos döntések a pápa hatáskörébe tartoztak.¹²⁷ Ezt a következő napon a magyarországi egyházi és világi elitnek címzett, a legátus segítésére felszólító levelek kiállítása követte.¹²⁸ Szeptember 9-én az immáron özvegy Anjou Izabella védelmét parancsolta neki IV. Miklós,¹²⁹ ez ügyben Lodomér esztergomi érsek és a királyné számára is készült oklevél,¹³⁰ Rudolf német királyt pedig a legátus megsegítésére szólította fel a pápa, mivel tervezett missziója a magyar király halála után a korábbinál is veszélyesebbnek mutatkozott.¹³¹

Még fontolgatták, hogy ebben a helyzetben útjára induljon-e a legátus, de nem tettek le róla teljesen,¹³² erre enged következtetni, hogy szeptember 12-ei dátummal a pápa megerősítette megbízását,¹³³ majd másnap azt az új feladatot adta legátusának, hogy győződjön meg arról, vajon László király megbánta-e bűneit halála előtt, és így keresztényként fejezte-e be földi pályafutását.¹³⁴ További három pápai oklevél is kelt ezen a napon. IV. Miklós felhatalmazta legátusát a hitetlenek elleni fellépésre, illetve megbízta, hogy akadályozza meg, hogy a hit említett ellenségei vagy az ország előkelői elfoglalják a királyság egészét vagy egyes részeit, feltehetően a László halála utáni helyzetre, azaz a trónöröklés kérdésére utalva ezzel.¹³⁵ Fontos kiemelni:

¹²³ „Regis Ungarie nuper sublata de medio imminebat” – VMHH I. 366. DLXXXVIII. sz.

¹²⁴ *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 98. Fraknói ezt a késlekedést azzal magyarázta, hogy a pápa Lodomér érsek tájékoztatására várt.

¹²⁵ RN IV. 4375–4376. sz.

¹²⁶ A metafora magyar vonatkozású esetben megjelent korábban Fermói Fülöppel kapcsolatban is. „paciis angelum destinamus” – VMHH I. 328. DXLIV. sz., RPR 21412. sz. Lásd *Kovács V.*: *Alter ego domini papae* i. m. 147. A motívummal kapcsolatban *Kyer, C. I.*: *The Papal Legate* i. m. 140–149. A pápaság és a béke viszonyára legutóbb összefoglalóan *Claudia Zey*: *A pápaság és a béke a középkorban*. Pontes 4. (2021) 9–45.

¹²⁷ „tanquam pacis angelum destinamus [...] dicti regni utpote ad Romanam ecclesiam pertinentis” – VMHH 367. DLXXXVIII. sz. Vö. *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 98.

¹²⁸ RPR 23385. sz. Vö. *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 98.

¹²⁹ A házassággal kapcsolatban lásd *Zsoldos A.*: *Árpádok és asszonyaik* i. m. 58–60.

¹³⁰ RPR 23387. sz., RN IV. 4381–4382. sz.; RPR 23388. sz., RN IV. 4383. sz.

¹³¹ RPR 23386.; RN IV. 4374. sz. Vö. *Skorka R.*: *Előjáték egy házasságtöréshez* i. m. 67.

¹³² Vö. *Kyer, C. I.*: *The Papal Legate* i. m. 39–40.

¹³³ RN IV. 4384. sz.

¹³⁴ RPR 23398. sz., RN IV. 4377. sz. Vö. *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 100.

¹³⁵ RN IV. 4378–4380. sz.

itt is megjelenik az a gondolat, hogy a Magyar Királlyal kapcsolatos döntések, így a trónöröklés ügye is a pápa kompetenciájába tartoztak.¹³⁶

Tekintettel a tervezett legációval kapcsolatban kiállított pápai intézkedések nagy számára, a megbízások és a *facultasok* széles spektrumára, illetve a címzetek körére, talán megkockáztathatjuk a feltevést, hogy a tervezett misszió annak hamvába holtá ellenére sem lehetett ismeretlen a Magyar Királyságban, esetleg Lodomér esztergomi érsek vagy a következő pápai küldött jóvoltából, IV. Miklós regisztrumkötetének margójára azonban utólag mindössze annyit jegyeztek fel több helyen is, hogy a legáció nem érte el a várt hatást.¹³⁷

Arról, hogy Benvenuto végül miért nem jutott el kijelölt működési területére, legfeljebb feltevéseink lehetnek. Fraknoi Vilmos szerint a pápa felmentette őt küldetése alól,¹³⁸ bár vélekedése alátámasztására nem adott meg forrást. Clifford Ian Kyer a pápai képvisellel foglalkozó disszertációjában úgy értelmezte a történetet, hogy IV. Miklós – mintegy a későbbi gyakorlat előfutáraként – azért döntött Benvenuto megbízásának annulálása mellett, mert a király halála utáni különösen kényes magyarországi helyzetben egy pápai oldalkövet általános és teljes felhatalmazása (*plena legatio*), valamint magasabb rangja miatt kevésbé hatékonyan járható volna el a rábizott, érzékeny természetű ügyben. Véleménye szerint egy korlátozott felhatalmazású pápai megbízott, úgynevezett ünnepélyes nuncius (*nuncius solempnus*) hasonlóan kényes szituációkban – éppen a *de latere* legátusokhoz magas méltóságuk miatt kapcsolódó figyelem híján – hatékonyabban tevékenykedhet.¹³⁹

Az mindenesetre bizonyos, hogy 1290 decemberében IV. Miklós új megbízottat hatalmazott fel János (Johannes Ugucione), az itáliai Jesi püspöke személyében.¹⁴⁰ Feladatait illetően nem állapíthatunk meg lényeges eltérést Benvenuto legációjától, és e tekintetben az oklevelek szövegei is összecsengenek.¹⁴¹ Elsőként Anjou

¹³⁶ „ex parte sedis apostolice, ad quam regnum ipsum pertinere dinoscitur” – RN IV. 4379. sz. Lásd Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1356–1357.

¹³⁷ „Legatio ista non habuit effectum” – VMHH I. 362. DLXXXII. sz., RN IV. 4316–4317. sz. Azt csak mi tehetjük hozzá, hogy, mivel el sem jutott a kijelölt működési területre, ezen nem is csodálkozhatunk.

¹³⁸ Fraknoi V.: Magyarország egyházi és politikai i. m. 99. Vö. Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1356–1357. Kiss Gergely több olyan vélekedést is felsorakoztatott, amelyek szerint a gubbiói püspök a – bolgárok elleni – mongol támadás miatt nem indult el Itáliából. Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1356. 13. jegyz.

¹³⁹ Kyer, C. I.: The Papal Legate i. m. 41–44. és passim.

¹⁴⁰ Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1357.; Bárány A.: Magyarország és Anglia i. m. 53–54. János 1288-tól állt Jesi püspökségének az élén, VIII. Bonifác 1295-ben helyezte őt át az osimói püspöki székre, s a címet haláláig (1303 vége) viselte. Több alkalommal járt el pápai megbízással, jellemzően Itáliában, 1301 és 1303 között az Anconai Örgrofság lelki ügyekben megbízott rektora volt (*rector in spiritalibus*), míg 1303 során néhány hónapig Róma vikáriusaként tevékenykedett (*vicarius in spiritalibus*). Lásd <https://bit.ly/3vMVR8G> (letöltés 2021. aug. 11.)

¹⁴¹ Egyebek mellett a Fermói Fülöp legációjára történő utalást is megtaláljuk János esetében. „ad regnum ipsum vener. fratrem nostrum Firmanum episcopum, virum utique providum et discretum, virtutibus predictum et iustitiae zelatorem, cum plene legationis officio destinavit” – CDH VI/1. 77.

Izabella özvegy királyné ügyében kapott felhatalmazást december 20-án,¹⁴² majd 1291. január 2-ai dátummal kiállított négy oklevelével a pápa tovább részletezte küldötte feladatait. Meg kellett vizsgálnia, László király keresztényként halt-e meg, illetve – fő feladata szerint – tájékozódnia kellett az országban fennálló helyzetről, valamint törekednie kellett arra, hogy az Apostoli Szék magyarországi jogait ne érje sérelem. Ugyanerre kellett intenie – a magyar trónra IV. Béla 1241-es hűbéresi felajánlását felelevenítve igényt tartó¹⁴³ – Rudolf német királyt és fiát, Albert ausztriai herceget. Az egyházfő ezúttal is igyekezett különböző ajánlásokkal segíteni megbízottja tevékenységét, így a magyarországi egyházi és világi előkelőknek címezve is készültek oklevelek, amelyekben óva intette őket az elhamarkodott döntésektől.¹⁴⁴

Az oklevelek ugyan nem szólnak róla, de aligha lehet kétségünk afelől, hogy a pápa III. András hatalomra jutását igyekezett megakadályozni. Konkrét utalás híján legfeljebb csak feltételezhetjük, hogy a pápa nem tudott arról, a Velencében felnőtt herceget Lodomér esztergomi érsek 1290 nyarán (július végén?) megkoronázta.¹⁴⁵ Vagy esetleg, ami az időpont miatt valószínűbbnek is tűnik, a pápa „nem kívánta” azt elismerni.¹⁴⁶ Ezt a vélekedést erősíti meg a *Klosterneuburgi Évkönyvet* kompiláló, 1273 és 1309 közötti bejegyzéseket tartalmazó *St. Florian-i Évkönyv* egy passzusa, amely szempontunkból különösen jelentős, lévén – bár 1296-ra helyezi azt, de – megemlékezik János püspök magyarországi tevékenységéről, összekapcsolva IV. Miklós pápa abbéli szándékával, hogy III. András helyett a nápolyi király unokáját, Károlyt helyezze a magyar trónra.¹⁴⁷

Az igazi újdonságot Ugucione felhatalmazásának a jellege adja, ugyanis – Benvenutoval ellentétben – ő nem kapott teljes legátusi felhatalmazást (*plena legatio*), és így *facultas*okat sem, sőt az első mandátumok esetében a pápa egyáltalán nem

¹⁴² RPR 230502. sz., RN IV. 4421-4422. sz. Ugyanezen ügyben Izabella királyné, és Lodomér esztergomi érsek is kapott értesítést. Nyolc nappal később, december 28-án IV. Miklós értesítette Rudolf német királyt az új megbízásról. RPR 23510. sz., RN IV. 4424. sz. Vö. *Skorka R.*: Előjáték egy házasságkötéshez i. m. 67.

¹⁴³ *Kádár Tamás*: Harcban a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első évei 1305 végéig. Történeti Tanulmányok 23. (2015), 42–111. 44.; *Skorka R.*: Előjáték egy házasságkötéshez i. m. 66–67.; *Bárányi A.*: Magyarország és Anglia i. m. 53–54.

¹⁴⁴ RPR 23513. sz., RN IV. 4415-4417. sz.; RPR 23514. sz., RN IV. 4418. sz.; RPR 23515. sz.; RN IV. 4420. sz.; RPR 23516. Lásd *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 99–101.

¹⁴⁵ Ennek időpontjáról lásd *Kádár Tamás*: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához. *Levél-tári Közlemények* 84. (2013) 3–25.

¹⁴⁶ *Skorka R.*: Előjáték egy házasságkötéshez i. m. 67.

¹⁴⁷ A Habsburgok érintettsége folytán nem meglepő, hogy a nuncius a trónutódlással kapcsolatos megbízásai nyomot hagytak az ausztriai évkönyvirodalmon. „[...] in preiudicium Romane ecclesie esset in regem Ungarie per episcopus Ungarie coronatus. Unde eodem temporam misit in Ungariam dominum Iohannem episcopus Esinium. Contulerat etiam prius idem regnum, utpote Romane ecclesie vacans, cuidam nepoti Caroli regis Sycilie, eumque ad idem regnum coronari fecit” – *Continuatio Florianensis*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum in folio*. IX. Ed. Wilhelm Wattenbach. Hannover 1851. 747–753., itt: 750. Lásd uo. 747–748. és <https://bit.ly/3shzhD6> (letöltés 2021. dec. 9.)

pontosította a megbízás természetét. A kép az 1291. január 31-én kelt újabb megbízások¹⁴⁸ és az azzal kapcsolatos levelek¹⁴⁹ alapján sem tisztul lényegesen, mindössze utalás található az egyik mandátumban arra, hogy János nunciusként, azaz egy legátushoz képest korlátozott, csak az adott ügyre kiterjedő joghatósággal¹⁵⁰ tevékenykedhetett a Magyar Királyságban.¹⁵¹ Mindenesetre a *legátus* megszólítás feltűnése a pápai oklevelekben, illetve János püspök egy saját oklevelének megfogalmazása¹⁵² ezt a Kyer által is kifejtett nézetet látszik megerősíteni.¹⁵³ A pápai követ oklevelének *intitulatiója*, tudniillik hogy csak az Apostoli Szék küldöttének nevezte magát, arra is utal, hogy nem is próbálta magát legátusnak beállítani, tudatában volt megbízása jogi kereteinek.

Jesi püspöke valóban megérkezett a Magyar Királyságba, missziójáról azonban kevés adattal rendelkezünk. Konkrét tevékenységéről – egy egyházfegyelmi ügyben kelt saját oklevele mellett¹⁵⁴ – mindössze VIII. Bonifác pápa egy 1299. évi diplomája ad felvilágosítást, amely szerint János megállapodást kötött Héder nb. Kőszegi Jánossal, aki ígéretet tett arra, hogy csak azt ismeri el királynak, aki az Apostoli Szék támogatását is bírja.¹⁵⁵ Kőszegi János így nyíltan szembeszállt az általa korábban még támogatott III. Andrással, akit kevéssel később fogságba is ejtett.¹⁵⁶

¹⁴⁸ János püspök ezúttal kifejezetten a Habsburgok igénye elleni fellépésre is felhatalmazást kapott. RPR 23547. sz., RN IV. 4427. sz. Ezen kívül azzal bízta meg a pápa, hogy kézbesítse a magyar főpap-ságnak és világi előkelőknek írt leveleit. RPR 23548. sz., RN IV. 4431. sz.

¹⁴⁹ A pápa ezúttal is írt Rudolf német királynak, Albert osztrák hercegnek, illetve Lodomér esztergomi érsek mellett János kalocsai érseknek is. RPR 23543. sz., RN IV. 4425. sz.; RPR 23544. sz.; RN IV. 4426. sz.; RPR 23545. sz., RN IV. 4429. sz.; RPR 23546. sz., RN IV. 4430. sz.

¹⁵⁰ A megkülönböztetésre lásd *Richard A. Schmutz: Medieval Papal Representatives: Legates, Nuncios and Judges-delegate*. In: *Post scripta. Essays on Medieval Law and the Emergence of the European State in Honor of Gaines Post*. Eds. Joseph R. Strayer – Donald E. Queller. (Studia Gratiana 15.) Rome 1972. 441–463., itt: 443–460.

¹⁵¹ „nos post diversos variosque tractatus cum fratribus nostris in hac parte habitos, nunc de Legato, nunc vero de solempni ad partes illas nuntio destinando studia nostra convertimus” – VMHH I. 373. DCI. sz., RPR 23542., RN IV. 4428. sz.

¹⁵² „Johannes miseratione divina episcopus Esinus, per sedem apostolicam ad regnum Ungarie destinatus” – *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichischen Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomataria et acta*. Hrsg. G. D. Teutsch – Fr. Firnhaber. (Urkunderbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Erster Teil. XV.) Wien 1857. 178. nr. 182.

¹⁵³ Vö. *Kyer, C. I.: The Papal Legate* i. m. 41–43., 140–149.

¹⁵⁴ János egy egyházfegyelmi ügyben kelt intézkedése maradt ránk 1292. február 14-ei kelttel. Ekkor a nuncius az erdélyi püspöknek címzett levelével felfüggesztette Cancrusnak, egy erdélyi egyházmegyei papnak Fülöp fermói püspök általi kiközösítését. *Fontes rerum Austriacarum* i. m. 178–179. nr. 182.

¹⁵⁵ RPR 24791. sz.; *Les registres de Boniface VIII*. Ed. G. Digard et alii. Paris 1884–1935. (a továbbiakban: RB VIII) 2980. sz. VIII. Bonifác ekkor a Kőszegi Jánosra korábban Lodomér esztergomi érsek, a győri és a veszprémi, valamint más püspökök által 1297-ben kimondott egyházi tilalom feloldását parancsolta Bicskei Gergely választott esztergomi érseknek. *Fraknói V.: Magyarország egyházi és politikai* i. m. 101.; *Lenkey Z. – Zsoldos A.: Szent István* i. m. 178–180.; *Kiss G.: VIII. Bonifác és Magyarország* i. m. 1356–1357.; *Bárany A.: Magyarország és Anglia* i. m. 53–54.

¹⁵⁶ *Lenkey Z. – Zsoldos A.: Szent István* i. m. 178–180.; *Csukovits E.: Az Anjouk Magyarországon* I. i. m. 49. Vö. *Kádár Tamás: III. András király itineráriuma (1278–[1290]–1301)*. Fons. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok 25. (2018) 87–124., 100–101.

Nem ismert, hogy pontosan meddig időzött a királyságban a nuncius, érdemi előrehaladást azonban nem tudott elérni, a magyar egyházi elit Lodomér érsek vezetésével egységesen III. András mögött sorakozott fel. Fraknoi Vilmos biztosan nem járt messze a valóságtól, amikor azt írta, az itáliai püspök IV. Miklós 1292. április 4-ei halála után elhagyta az országot.¹⁵⁷

Vajon mekkora nyomot hagyhatott a két delegálás a magyar történelemben, ismerhette-e azokat a 14. században alkotó ferences szerző? Ez különösen Benvenuto esetében kérdéses, hiszen ő meg sem érkezett a Magyar Királyságba. János püspök esetében Kőszegi Jánossal kötött megállapodása biztosíthatta azt az ismertséget, amelynek révén, ha nem is név szerint említve, de bekerülhetett a *Budai Minorita Krónikába*. Erre magyarázatul szolgálhat a szerző vagy szerzők módszere, amely szerint előnyben részesítették a szóbeli információkat az írott dokumentumokkal szemben, vagy akár utalhat arra is, hogy ténylegesen készültek rövid (évkönyvszerű, mint a *Somogyvári formuláskönyv évkönyvei*)¹⁵⁸ feljegyzések, amelyeket később használtak fel a krónikaírás folyamatában.¹⁵⁹

Míg Fermói Fülöp, Boccasini Miklós, illetve Gentilis diplomáciai tevékenységük mellett kiterjedt egyházkormányzati és jogszolgáltató tevékenységet is folytattak,¹⁶⁰ addig Uguccione János esetében ennek, hiszen nuncius volt, nincsen nyoma, így kevesebb egyházzal, illetve egyházzal került kapcsolatba.¹⁶¹ Ugyanakkor esetében a trónöröklés körüli konkrét szerepe később összekapcsolódhatott VIII. Bonifácnak az Anjouk érdekében kifejtett tevékenységével, mint az ausztriai *St. Florian-i Évkönyv* híradása szerint történt.

Mielőtt mérlegre tennénk az eddig felhozott érveket, ki kell még térnünk Bicskei Gergely választott fehérvári prépost és esztergomi érsek személyére, aki vel kapcsolatban felmerült, hogy maga is pápai követként tevékenykedett, még hozzá VIII. Bonifác megbízásából, III. András ellenében, Anjou Károly érdekében.¹⁶² 1298 elején, Lodomér érsek halála után az esztergomi székeskáptalan tag-

¹⁵⁷ *Fraknoi V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 100–101.

¹⁵⁸ *Bácsatyai Dániel*: A Somogyvári formuláskönyv évkönyvei. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Székesfehérvár 2019.

¹⁵⁹ *Mályusz E.*: Krónikaproblémák i. m. 742–744.; *Kristó Gy.*: A Képes Krónika szerzője i. m. 502–503.; *Somogyi Sz.*: A XIV. századi krónikakompozíció i. m. 211.; *Horváth J.*: Árpád-kori latinnyelvű i. m. 255–267.

¹⁶⁰ Lásd *Kovács V.*: *Causae coram* i. m. passim; *Uő*: *Alter ego domini papae* i. m. 133–147.; *Maléth Á.*: A Magyar Királyság i. m. 58–71.; *Milóš Marek*: Missions of Papal Legates in the Medieval Kingdom of Hungary I. Niccolò Boccasini (1301–1302). *Slovak Studies Rivista Dell'istituto Storico Slovacco di Roma* 2. (2016) 7–23., itt: 14–21.

¹⁶¹ Ez nunciusi megbízásából ered, lévén nem általános, területre vonatkozó, hanem eseti felhatalmazással járhatott csak el. Lásd feljebb.

¹⁶² Bicskei Gergellyel kapcsolatban lásd *Szende László*: Bicskei Gergely, 1298. február 12. e. – 1303. szeptember 7. In: *Esztergomi érsekek, 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003.; *Hunyadi Sándor*:

jai Bicskei Gergely mellett döntöttek, így ő lett az új főpap, ekkor még III. András támogatásával. VIII. Bonifác azonban – hasonlóan a fehérvári préposti méltósághoz – nem erősítette meg az elekcziót, 1299. január 28-án csak az érsekség – és egyúttal a fehérvári prépostság – *in spiritualibus et temporalibus* prokurátorává és adminisztrátorává (kormányzójává) nevezte ki Gergelyt.¹⁶³ Az egyházfő azonban annak ellenére is igyekezett támogatni a választott érsek működését, hogy nem erősítette meg őt, ugyanazon a napon a neki való engedelmességre figyelmeztette az esztergomi káptalant, a város és az egyházmegye papságát és lakosságát, az érsekség alávetett püspökeit, valamint a fehérvári prépostságot is.¹⁶⁴ Maga Gergely több, szintén január 28-ai keltű levelet is kapott, amelyekben VIII. Bonifác az ország jó állapotának és a katolikus hit megóvásának feladatát bízta rá, a rendbontók ellen pedig egyházi fenyítékek alkalmazását parancsolta számára.¹⁶⁵ Fontos azonban hangsúlyozni, bár Bicskei Gergely – egy későbbi panasz tanúsága szerint – magát a Szentszék nunciúsának nevezte,¹⁶⁶ de ezt, még ha a rá bízott feladat és az ahhoz adott felhatalmazások alapján, jóhiszeműen tette is, részéről azt mindenképpen a fennálló helyzet félreértelmezésének tekinthetjük.

A választott érsek időközben szembekerült az uralkodóval, és egyre inkább a későbbi I. Károly király táborába sodródott.¹⁶⁷ Azt nem tudhatjuk, mekkora szerepe volt ebben az Anjouk trónigényét ha nem is nyíltan, de támogató pápának.¹⁶⁸ A kenyértörésre 1299-ben került sor, amikor Bicskei Gergely – az előző évhez hasonlóan¹⁶⁹ – távol maradt a nyári rákosi országos gyűléstől, és aktívan fel is lépett az uralkodó és a résztvevők ellen az általa szintén ekkorra egybehívott veszprémi zsinatra idézve az ország püspökeit.¹⁷⁰ A résztvevők erre válaszul egy 1299. július 6-án kelt levelükben panaszt emeltek a pápánál.¹⁷¹ Megbízottjukként Imre váradi püspök fogalmazta meg a problémákat, amelyek között előkelő helyen szerepelt: Gergely magát az Apostoli Szék nunciúsának nevezte, ellengyűlést hívott össze Veszprémbe, és minden távolmaradót kiközösítéssel fenyegetett meg. Arra az esetre, ha az *electus*

Bicskei Gergely választott esztergomi érsek (1298–1303). *Egyháztörténeti Szemle* 22. (2021) 2. sz. 163–188.

¹⁶³ RPR 24773. sz., RB VIII. 2925. sz. Lásd *Szende L.*: Bicskei Gergely i. m. 137.; *Kiss G.*: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1357.; *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 333.; *Fraknói V.*: Magyarország egyházi és politikai i. m. 103–106.

¹⁶⁴ RPR 24774. sz.

¹⁶⁵ RPR 24775. sz.; RB VIII. 2926. sz.; RPR 24776. sz.

¹⁶⁶ *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 341.

¹⁶⁷ *Thoroczkay Gábor*: A középkori Magyarország. Állam és ideológiák. Bp. 2020. 56.

¹⁶⁸ *Vö. Szende L.*: Bicskei Gergely i. m. 135–137.; *Thoroczkay G.*: Az esztergomi érsekség kormánya i. m. 148.; *Kiss G.*: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1357.

¹⁶⁹ *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 333–334.; *Hunyadi S.*: Bicskei Gergely i. m. 177–184.

¹⁷⁰ *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 341.

¹⁷¹ MES II. 462. 473. sz. Lásd *Szűcs J.*: Az utolsó Árpádok i. m. 341.; *Lenkey Z. – Zsoldos A.*: Szent István i. m. 214.

beváltaná fenyegetését, előre a pápához fellebbeztek a főpapok, bárók, illetve az ország lakosai nevében.¹⁷² Ugyanazon napi kelettel a váradhegyfoki premontrei prépostság is óvást emelt az ügyben a pápánál.¹⁷³ Néhány hónappal később, október 28-ai dátummal ugyanígy tett Péter erdélyi püspök jegyzője, Miklós *magister*, erdélyi kanonok is, a főpap, illetve káptalana nevében a kolozsmonostori konvent előtt.¹⁷⁴ Sajnálatos módon a megkeresésekre adott pápai választ (ha volt ilyen) nem ismerjük.

Mindezek alapján azonban megállapíthatjuk, hogy Bicskei Gergely, bár a panaszok szerint feltehetően igyekezett azt a benyomást kelteni, és a neki küldött pápai oklevelek kétségtelenül nyújthattak is számára némi jogalapot erre, nem volt az Apostoli Szék nunciusa, és az említett panasz alapján úgy tűnik, kortársai sem tartották annak. Vagyis elvethetjük azt a feltételezést, hogy ő lett volna a VIII. Bonifác által III. András ellen, Anjou Károly érdekében küldött legátus. Különösen azért, mert magyarországi lévén, nem tudott volna sem megérkezni oda, sem dolgavégezetlenül távozni onnan. Mindazonáltal Bicskei egyébként sem lett volna alkalmas arra, hogy az Anjouk ügyét előmozdítsa, ugyanis addigra már az egész magyar püspöki kart maga ellen fordította.¹⁷⁵

Vizsgálódásunk végére érve foglaljuk tehát össze a kérdéssel kapcsolatos érveket és megfontolásokat. Lehetséges, hogy a 14. századi krónikakompozíció 187. fejezetének pápai legátusokra vonatkozó adata nem a későbbi szentszéki missziók tudatos visszavetítése? VIII. Bonifác valóban nem küldött egy delegáltat sem a Magyar Királyságba III. András uralkodása alatt? (A forrásokban ugyanis semmi nyoma ennek – Bicskei Gergely „kinevezését” kivéve.) Véleményem szerint azt az eshetőséget kell valószínűbbnek tartanunk, hogy a valamikor a 14. század első felében, legalább évekkel, de inkább évtizedekkel az események után alkotó minorita szerző a felhatalmazó pápa megnevezése esetében követett el hibát, nem pedig egy soha meg nem történt, véletlenül vagy éppen szándékosan kimódolt legációkról emlékezett meg. A tudatos anakronizmus különösen valószínűtlennek tűnik, lévén maguk a „visszavetített” legátusok, Boccasini és Gentilis is feltűnnek a krónika későbbi fejezeteiben.

¹⁷² „Magister G. predictus electus, qui suis litteris, ad eos destinatis, se administratorem Strigoniensis et Albensis ecciesiarum et nuncium Sedis Apostolicae nunciavit, in quibus nec iurisdictionis, nec autoritatis sue copiam, nec qualitatem sui officii, si quam habet, prefatis regni prelati destinavit” – MES II. 462. 473. sz. Lásd *Szende L.*: Bicskei Gergely i. m. 137.

¹⁷³ MES II. 464. 474. sz.

¹⁷⁴ MES II. 465. 476. sz. és MES II. 466. 477. sz.

¹⁷⁵ *Kiss G.*: VIII. Bonifác és Magyarország i. m. 1360.

Bár Benvenuto püspök ténylegesen nem jutott el a Magyar Királyságba, azonban ferences mivolta, pápai oldalkövetként történő felhatalmazása, illetve az azzal kapcsolatos, a címzettek széles köre számára kiállított ajánlólevelek és parancsok alapján valószínűnek tűnik, hogy megbízásának híre eljuthatott a magyarországi ferencesekhez is. A helyette – *egyiket a másik után* – felhatalmazott Ugucione János pedig tényleges magyarországi működése, illetve a Kőszegi Jánossal kötött, még 1299-ben is emlegetett egyezménye folytán hagyhatott olyan nyomot maga után, amely révén emlékezhetett rá a krónika szerzője, ahogyan tette azt az ausztriai Ágoston-rendi évkönyvíró is. Tegyük hozzá, ekkor éppen VIII. Bonifác egy parancsa idézte fel korábbi tevékenységét, nem lehetetlen tehát, hogy a – tulajdonképpen a király ellenében fellépő – nuncius neve ekkor kapcsolódott össze az *említett* pápával. Érdemes azt is tekintetbe venni, hogy a Károly-kori krónika kivonatolója a *Pozsonyi Krónikában* elhagyta a legációk András-ellenességére és Károly-pártiságára vonatkozó részt. Bár nem valószínű, de nem is tűnik lehetetlennek, hogy többletinformációk birtokában végrehajtott, tudatos korrekcióval lehet itt dolgunk.

Biztos válasz tehát nem adható arra a kérdésre: vajon miért nem maradt fent a két itáliai püspök neve a krónikában, illetve mi lehet a magyarázata a megbízó pápa neve és a feladat esetében megmutatózó tévedésnek. A *Budai Minorita Krónika* információi két konkrétan megnevezett pápai legátus, Fermói Fülöp és Boccasini Miklós esetében sem állják ki teljességgel a forráskritika próbáját. Kettejük politikailag is nagy jelentőségű misszióját tekintetbe véve nem kell tehát azon csodálkoznunk, hogy az 1290-es évek elején megbízott két pápai követ esetében, akik közül az egyik el sem jutott a királyságba, a másik pedig úgy tért vissza Itáliába, hogy *semmit sem tudott elérni*, az információk torzulását tapasztaljuk. Ennek a háttérben az a körülmény is állhatott, hogy a nevesített legátusokhoz diplomáciai tevékenységük mellett egyházkormányzati és bíraskodási ügyek széles spektruma is kapcsolódott, ezáltal is növelve ismertségüket, amely tevékenység a Magyarországon járt Ugucione János esetében – nuncius lévén – teljességgel hiányzik.

További érvként hozható fel, hogy a megbízó pápa neve nem szerepel a kérdéses caputban, VIII. Bonifácot csak az előző, 186. fejezet említi. A Károly Magyarországra hívására vonatkozó részek ugyan Bonifácra vonatkoznak, nem elképzelhetetlen azonban, hogy a legátusokkal kapcsolatos rész figyelmetlenségből került ebbe a fejezetbe, vagy akár maga a szerző is bizonytalan volt az információit illetően. Erre utalhat az egyházfő nevének elhagyása és az *említett pápa*-ként való megnevezése is.

Thoroczkay Gábor többször említett érve a krónikaíró kánonjogi műveltségével kapcsolatban szempontunkból ugyancsak fontos lehet. Nem tűnik ugyanis valószínűnek, hogy amennyiben a szerző ténylegesen tisztában volt a Bicskei Gergely megválasztása utáni helyzet jelentőségével – tudniillik hogy

VIII. Bonifác nem erősítette meg őt hivatalában, csak az érsekség kormányzójává nevezte ki az elektust – véletlenül használta volna a legátusok említésénél a pápai oldalkövetekre utaló *de latere* kitételt. Ez még akkor is nagy jelentőségű, ha a IV. Miklós által megbízott két itáliai püspök közül csak az egyik, Benvenuto volt ténylegesen pápai oldalkövet, János püspök nunciusként tevékenykedett.

Végezetül kifejezetten fontosnak tartom kiemelni azt a körülményt, hogy az egész krónikakompozícióban mindössze négy alkalommal tűnnek fel pápai legátusok, mind a négyszer a *Budai Minorita Krónikaként* emlegetett részben. Ez egyrészt mutatja a ferences szerző vagy szerzők ebbéli fogékonyságát, valamint sejteti a rendelkezésre álló információk (feljegyzések?) meglétét, másrészt valószínűtlenné teszi, hogy a *de latere* kiküldött Fülöp, Miklós és Gentilis mellett nem létező legátusok is bekerülhettek volna a szövegbe. Érdemes tehát megfontolni, hogy a 14. századi krónikakompozíció 187. fejezete esetében nem tudatos ferdtés, hanem inkább kronológiai tévesztés történt, és ténylegesen felhatalmazott pápai küldöttek emléke torzult időközben.

PAPAL LEGATES NEVER EXISTED

A Reinterpretation of Chapter 187 of the Fourteenth-Century Hungarian Chronicle

By Gábor Barabás

SUMMARY

The paper focusses on chapter 187 of the fourteenth-century Hungarian chronicle, better known after one of its copies as the Illuminated Chronicle. The chapter in question contends that pope Boniface VIII sent a score of legates to Hungary in order to promote the interests of the young Angevin pretender, Charles Robert, later king Charles I, against the ruling monarch, Andrew III. This statement, fraught with errors, is generally interpreted as an intended or accidental anachronism, a projection into the past of papal legates who were later in fact sent to Hungary. However, there is another possible interpretation. Possibly the error did not concern the legates but the pope, for Pope Nicholas IV did in fact authorise several commissioners to act in his name in the Kingdom of Hungary. The paper explores this question.